

REVELATIO
COMENTARII BIBLICE

Colecția **Revelatio** este coordonată de
Otniel-Laurean Vereș

Marius David Cruceru

Înconjurând Muntele Fericirilor

O abordare periegetică a Predicii de pe Munte

Ratio et Revelatio

2023

Colecția *Revelatio* este coordonată de Otniel-Laurean Vereș

Redactare: Otniel-Laurean Vereș și Adrian Iosif
DTP: Samuel Stringer

Tipărit la Print Expert, Oradea

Copyright © Ratio et Revelatio, 2013, 2024

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CRUCERU, MARIUS DAVID

**Înconjurând Muntele Fericirilor : o abordare periegetică
a Predicii de pe Munte / Marius David Cruceru. - Oradea :**

Ratio et Revelatio, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9659-83-0

2

Editura Ratio et Revelatio

Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183

e-mail: office@ratioetreveatio.com

www.ratioetreveatio.com

Cuprins

Cuvînt-înainte la noua ediție	9
Studiu introductiv	11
1. Isus ironicul?	11
2. Ce se întâmplă între ironizant și ironizat?	18
3. „Fericiți aceia care înțeleg ironia”	24
Concluzie: „le vorbesc să nu înțeleagă, dar fericite de urechile voastre...”	38
Predica de pe Munte. Cîteva observații generale	43
Structura de Menorah? Un exercițiu de eisegeză imaginativă	51
Fericirile – un altfel de <i>Prolog</i>	58
Cine este cu adevărat fericit? <i>Makariologia</i> nedreptăților	77
Despre limitele neprihănirii. <i>Peratologia</i> „dreptății”	100
„De-a v-ați ascunselea” cu Tatăl. <i>Teologia</i> criptică	142
Despre valori. <i>Axiologia</i> Dreptului	179
Textul	184
Patru mișcări	200
Despre judecățile obligatorii. <i>Krinologia</i> nedreptilor	211
Cărbunii Eulaliei – un altfel de <i>Epilog</i>	251

ÎNCONJURÎND MUNTELE FERICIRILOR

Matei 5:13-16	251
Concluzii și sugestii	305
Bibliografie	313
Indice al citărilor din Biblie	321
Indice de autori	327

Studenților mei,

Voi fiți, dar, desăvârșiți,

după cum și

Tatăl vostru

cel ceresc

este desăvârșit.

Matei 5:48

Cuvînt-înainte la noua ediție

Au trecut aproape 14 ani de la prima apariție a acestor modeste pagini referitoare la *Predica de pe Munte*. Pentru mine, mai ales după ultimul an din viața mea, un an extrem de dificil, a rămas textul-obsesie. După ce l-am reluat cu nenumărate ocazii, la conferințe, la cursuri, în predici, îmi dau seama tot mai mult că aceste cuvinte ale Mîntuitorului mi-au creionat și fixat teologia practică mai mult decît orice alt text din Sfintele Scripturi.

Le mulțumesc domnului Otniel Vereș și doamnei Raluca Vereș pentru dorința și inițiativa dînșilor de a relua publicarea gîndurilor mele asupra *Predicii de pe Munte*. Sper ca și această ediție, revizuită și corectată cu mare atenție, să slujească celor interesați de comentariul biblic.

Sper ca acest text, pe care l-am dorit ușor de lecturat de către cei care nu sînt profesioniști ai literelor sau obișnuiți ai amvoanelor, să își îndeplinească menirea, să fie o călăuză *periegetică* pentru cititorul care nu este neapărat interesat de toate dezbaterile academice iscate de diversele interpretări din mediul academic.

Marius David Cruceru
10 februarie 2024
Oradea

Studiu introductiv¹

1. Isus ironicul?

Fie din pietate prost înțeleasă, fie din pricina contaminării termenilor, ba chiar din ignoranță și pripire, pronunțarea în aceeași frază a numelui „Isus” alături de „ironie” este un act interpretat de majoritatea evanghelicilor din România ca fiind la granița blasfemiei. Isus nu poate fi „ironic”, adică „răutăcios”, „batjocoritor”, „sarcastic”, El este neapărat blând, bun, plin de dragoste și n-ar ridiculiza pe nimeni niciodată. Descrierea lui Isus precum un personaj lipsit de ascuțișul sabiei din gura Sa este parte a unei folcloristici teologice transdenominaționale în acest moment, dar nu are legătură cu spiritul Evangheliilor. Isus-ul victimă sigură, permanent senin, într-o definiție a blindeții care duce mai degrabă spre emasculare, este imaginea cea

¹ Acest studiu a apărut prima dată în forma unui articol cu titlul „Ironia în accepțiunea lui Wayne Booth. O posibilă cheie hermeneutică în interpretarea *Predicii de pe Munte*”, pp. 141-157, în *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie*, Lucrările Simpozionului Național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, ed. a II-a, Iași, 4-5 noiembrie 2011, Eugen Munteanu, Ana-Maria Gînsac și Maria Moruz (ed.), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.

mai populară în bisericile protestante, dar, din păcate, tot mai mult prezentă și în Bisericile tradiționale, care renunță la Isus-ul încruntat, *Pantocratorul*, în favoarea unei imagini convenționalizate.

Din această pricină, pe de o parte, dar și din cauza faptului că ironia este plasată în mod ignorant adesea între „bășcălie” și „sarcasm”, pe de altă parte, ironia nu mai poate fi percepută ca parte a unui act didactic. Din cauza îndepărtării de înțelegerea inițială asupra termenului și conceptului, *Isus Ironicul* pare a fi cu totul străin de spiritul generos, împăciuitoare al Evangheliilor.

Aceste două probleme de interpretare, imaginea deformată a lui Isus și înțelegerea vulgară asupra ironiei, generează tensiune asupra interpretării tuturor pasajelor evanghelice în care discursul Mântuitorului se asprește, dar nu numai. Pasaje care sînt interpretate de obicei în cheia hermeneutică a discursului paideic, pierd din semnificație prin exilarea ironiei în afara spațiului retoric pe care l-ar dezvolta Isus.

Am ales spre exemplificare cel mai cunoscut discurs cristic, *Predica de pe Munte*, discurs plasat de obicei în sfera didacticismului catehetic și a retoricii moralizatoare, pentru care am dori să oferim o alternativă de înțelegere în lumina unor cercetări din literatura de specialitate, cu referire specială la cartea lui Wayne Booth, *A Rhetoric of Irony*. Considerăm că acest text, care prezintă condensat o parte a învățăturii lui Isus, are destule pasaje care pot fi revizitate pentru a demonstra că unele interpretări ratează și spiritul în care Isus vrea să își învețe ucenicii, dar și înțelegerea formei în care didactica Mântuitorului se articulează.

Predica de pe Munte a fost interpretată în mod tradițio-

nal ca un rezumat al întregii învățăături date de Isus Cristos, un fel de „platformă-program” a împărăției lui Dumnezeu. Textul este considerat un tratat de morală, deci aplicabil în genere, dar orice cititor onest descoperă la prima citire că aproape toate secțiunile, citite literal, sînt inaplicabile. Cum resolvăm aceste dileme: nu trebuie să juri, dar să fii cu totul credibil numai rostind un simplu „Da” sau „Nu”; poți divorța din pricină de curvie, dar este posibil să te numești preacurvar doar pentru că te-ai uitat după o femeie; ba mai mult, chiar ar trebui să îți scoți ochii, să îți tai mîinile și picioarele, dacă ochiul te va fi îndemnat spre păcat; să ai grijă la închinarea comunitară, gîndindu-te nu la ceea ce ai putea avea împotriva altuia, ci, mai mult decît atît, la ce-ar putea avea altul împotriva ta etc.

Dacă studiem mecanismele ironiei și le aplicăm acestui text, atunci întregul discurs nu poate fi interpretat altfel decît precum o structură megaironică. Zisele lui Isus în înțelesul lor literal trebuie „*respinse*” (în înțeles tehnic, ca parte a procesului de înțelegere a ironiei), după care trebuie să căutăm o alternativă. Alternativa nu poate fi găsită decît în *contrast*, și apoi, dacă tot este găsit răspunsul, ne *stabilizăm* în noua înțelegere. Se pare că, dacă urmărim procesul de reconstrucție ironică sugerat de Booth, putem găsi soluții viabile la imposibilele cerințe din *Predică*.

O problemă secundară la care vom face referire este problema comunităților hermeneutice create în urma discursului: mulțimea celor care vor fi înțeles ironia și mulțimea celor excluși tocmai din pricina faptului că nu au priceput. Este gura lui Isus o sabie cu două tăișuri, una pentru cei care ascultă și par că pricep, alta pentru cei care ascultă și chiar pricep? Este oare publicul lui Isus împărțit pe par-

cursul întregii Evanghelii în complici la ironiile Sale și ironizați? Se pare că da! Pentru a atinge acest obiectiv trebuie salvată ironia din spațiul creat între batjocură și cinism, pentru a-l utiliza ca termen tehnic în înțelegerea unor pasaje din discursurile cristice, și apoi, în acest fel, într-un proces mai lung, să restaurăm un Chip al lui Isus deja prea demult dispărut din cristologia populară.

1.1. Ce este ironia? O posibilă definiție – Εἰρωνεία

Ironia este acea figură a gândirii care presupune dublarea sensului. Astfel putem vorbi despre sensul intenționat și sensul aparent sau literal, chiar despre o tensiune antonimică între ceea ce se aude și ceea ce se înțelege. Ironia presupune o răsturnare a sensului inițial, dar nu numai, poate fi o aprofundare a sensului inițial, o rescriere a expresiei literale la un alt nivel. Ironia nu este neapărat sinonimă cu batjocura mascată, cu ridiculizarea cinică, victimizarea nemiloasă a naivului exclus din cercul interpretativ al ironizatorului și al spectatorului, deși poate fi și, în cuvintele lui James Hogg: „O insultă ascunsă în forma unui compliment, o satiră realizată cu frazeologia unui panegiric”. Tocmai din pricina proceselor suportate de această figură a gândirii, ironia aproape că scapă definiției ori este plasată în familia greșită.

Privind spre filozofia antică, ironia prezintă o componentă epistemică. Socrate „face pe prostul”, se face că nu pricepe, pentru a-și călăuzi ucenicii spre adevărata înțelegere. Disimularea cunoașterii nu este în acest caz nici în zona minciunii, și nici în cea a ipocriziei, ci are ca scop închiderea celui mai ușor drum al cunoașterii, cel al presupuzițiilor puternic înrădăcinate în mintea auditoriului,

și deschiderea unui drum nou spre realitate. Pentru a se putea realiza aceasta, trebuie să existe un set de presupoziii care trebuie împărtășite neapărat și de ironizant, și de ironizat, pînă în momentul în care ironizantul, creată fiind „o situație hermeneutică imposibilă”,¹ rezolvă direct sau indirect dilema. În momentul dezvoltării ironiei trebuie să se creeze ori o schizoidie de nerezolvat, ori o ieșire din dilemă prin crearea unui nou sens al expresiei de rezolvat datorită contextului. Wayne Booth spune că ceea ce creează diferența dintre ironie și celelalte forme de comunicare este rolul pe care contextul îl joacă. „Contextul este totul”, afirmă Booth.²

Cea mai simplă definiție pentru ironie? A spune un lucru, înțelegînd altul? Da, dar aici trebuie adăugați cîțiva parametri fără de care ironia nu se poate susține: nu numai contextul în care aceasta este articulată, ci și comunitatea care receptează mesajul.

1.2. Contextul ironiei

Ironiei îi sînt necesare contexte cu lungime diferită pentru a fi realizată: fie (a) utilizarea unei expresii cu un înțeles cu totul diferit față de sensul literal (Deșteptule!) fără un context foarte larg, dar realizabilă prin intonație, fie (b) folosirea unei expresii într-un context în care tocmai contextul învecinat realizează contrastul dintre înțelesul dorit și cel literal (Divorțul din pricină de preacurvie), sau

¹ Douglas Colin Muecke, *The Compass of Irony*, Routledge Revivals, Londra, 1969, p. 28.

² Wayne C. Booth, *A Rhetoric of Irony*, University of Chicago Press, Chicago, 1974, p. 6.

(c) folosirea unui context întreg complex pentru a construi o situație neașteptat opusă începutului („Ați auzit că s-a spus, dar eu vă spun!”, vezi întregul pasaj). Astfel se obține un dezacord între orizontul hermeneutic inițial și ceea ce este de înțeles în final. Rezultatul este adoptarea unui nou orizont de așteptare hermeneutică.

Încă de la antici definiția ironiei, mecanismele acesteia, problema contextului și a comunității interpretative au fost probleme pe care le-au abordat în așa fel încât observăm o rafinare a definițiilor și termenilor tehnici de la Platon (Socrate), via Aristotel, spre Cicero și apoi la Quintilian. Cicero merge în aceeași tradiție cu *Retorica* (1379-1382b) lui Aristotel și cu accepțiunea acestuia asupra ironiei din *Etica Nicomahică*. Aici ironia este văzută ca ridiculizarea oponentului, pretinzând seriozitatea. Dar ironia nu este numai atât. Ironia de acest tip, aristotelic, este cea prin care se arată condamnarea față de adversar. Este o formă de „înșelare” retorică cu scopul obținerii adevărului, la fel ca în cazul lui Socrate. Aristotel în *Retorica* 1420 spune că ironia este o formă de a intra în conflict cu rivalul, „el spune asta, pe când eu spun asta”, iar adevărul poate aparține numai unuia dintre noi. Stratagema ironiei este ținută spre a-l face pe spectator să decidă cui aparține adevărul.¹ Iată deci că miza ironiei pentru antici nu este alta decât obținerea adevărului însuși.

În felul acesta este construită toată *Predica de pe Munte*. Matei încearcă să sublinieze contrastul dintre perspectiva lui Isus asupra „Împărăției lui Dumnezeu” și percepția

¹ Vezi toată discuția din Joseph A. Dane, *The Critical Mythology of Irony*, University of Georgia Press, Athens, Ga., 2011, pp.45-49.

auditoriului asupra acesteia, percepție falsă. În acest joc al ideilor cititorul trebuie să decidă care este adevărul, cel spus de cărturarii Legii sau cel spus de Noul Profet, de noul Interpret al Legii, Isus.

Ironia, după cum s-a văzut, nu este un fenomen simplu, izolat de context. Contextul este esențial dezvoltării unei ironii perceptibile. Filtrul lui Booth pentru identificarea ironiei¹ presupune neapărat raportarea la context și la o comunitate hermeneutică. Iată cele patru mărci ale ironiei în concepția sa:

Intenționalitatea. Ironiile sînt intenționate. Intenționalitatea nu poate fi însă deconspirată decît în funcție de context.

Codificarea. Ironiile reprezintă afirmații „sub acoperire”, dar descifrabile într-un limbaj care presupune o complicitate a autorului cu un terț sau chiar cu ironizatul însuși. Ironia presupune neapărat o reconstrucție hermeneutică în context.

Stabilizarea. Ironiile pot fi stabile sau fixe. Odată construite în sens, cititorul nu mai poate practica „demolări și reconstrucții ale sensului”. Ironia se consacră în contextul creat și/sau chiar dincolo de acesta.

Focalizarea. Ironiile sînt finite în aplicație și focalizate.

Iată deci că ironia presupune neapărat două sensuri, dar în tensiune, în contrast, unul dintre sensuri fiind răsturnat, opozabil sau opus sensului natural, literal, facil. Cele două sensuri nu pot fi descifrate decît într-un context bine conturat în comunitatea minimală formată de

¹ Booth, p. 5.

ironizant și ironizat.

Ironia, dacă este judecată și din perspectiva structurii interne, face parte dintr-o familie de figuri ale gândirii în care există și comparația și alegoria, familie în care trebuie corect plasată pentru a fi înțeleasă corect. Alegoria, comparația presupun și una, și cealaltă, deopotrivă cu ironia, similitudinea. Spre deosebire de celelalte figuri înrudite, ironia se izolează prin crearea contrastului, prin ton (Deșteptule!), context, gestică etc.

Tocmai prin aceasta diferă ironia de alte figuri ale gândirii, și anume că îi sînt necesari cei patru pași ai interpretării, afirmă Booth.¹ Și alegoria, și ironia au nevoie de contexte diferite, ironia însă are nevoie de un construct de susținere mult mai solid. *Predica de pe Munte* este, la fel ca *Epistola lui Iacov*, un astfel de construct, care zidește premisele interpretative în primele secvențe, construind apoi în spirală. Comparația poate fi extinsă, metafora poate fi complexă, însă contextul ironiei trece dincolo de limitele în care poate fi înțeleasă figura de stil simplă.

2. Ce se întîmplă între ironizant și ironizat?

De ce este atît de greu să înțelegem ironia? Majoritatea teoreticienilor ironiei afirmă că pentru înțelegerea ironiei de către ironizat și de către complici este necesară îndeplinirea unor condiții epistemice minimale: atît ironizantul, cît și ironizatul trebuie să facă parte din aceeași cultură, să cunoască capcanele lingvistice și stilistice ale limbii în care dialoghează. Or, tocmai aici stă problema înțelege-

¹ Booth, p. 16.

rii ironiei dintr-un text precum textul biblic, faptul că nu avem posibilitatea de a reconstrui corect cultura vremii, problema limbii diferite și a traducerilor „trădătoare”, problema genului literar (avem de-a face cu o predică adresată inițial unui alt auditoriu decât îl imaginăm).

Din această pricină sîntem incapabili de a înțelege unele ironii cristice. Prezintă toate cele cinci „infirmități ale destinatarului”¹ incapabil de înțelegerea ironiei: *ignoranța, lipsa capacității de atenție, prejudecățile, lipsa exercițiului, inadecvarea emoțională*.

2.1. Reconstrucția ironică

Ce deosebește ironia de celelalte figuri ale gândirii? Reconstrucția. Ce presupune acest proces? Booth redă cei patru pași ai reconstrucției:²

Respingerea. Destinatarul comunicării trebuie să respingă înțelesul literal al celor spuse și să fie în stare să recunoască dezacordul între ceea ce aude și ceea ce știe. Tonul și atmosfera dau un alt înțeles cuvîntului *deșteptule*!

Alternativa. Ascultătorul trebuie să caute înțelesuri alternative și să se pregătească pentru o interpretare diferită. Dacă *deșteptule* nu înseamnă ceea ce pare, atunci trebuie căutate alte sensuri. De ce oare nu sinonimice, ci opuse?

Decizia. Destinatarul ia anumite decizii asupra sistemului de gândire al autorului. Autorul dorește de fapt să spună *Prostule*! Receptorul este invitat să facă o alegere între două sau mai multe alternative, unele excluse fiind

¹ Booth, p. 222.

² *idem.*, pp. 11, 13-16.

tocmai de conflictul logic. Între sensul inițial al cuvîntului *deșteptule* și cel opus, *prostule*. Pentru a fi realizată această alegere trebuie să se țină cont de ce știe și autorul, și receptorul, de lumea comună.

Alegerea. Ascultătorul alege noul înțeles bazat pe sistemul de gîndire al autorului, așa cum îl înțelege acum. Receptorul își asumă noul sens construit și își stabilește și delimitează înțelegerea în noii parametri: „Îmi spune *prostule!*”

În acest proces participă și emițătorul mesajului, și destinatarul, care trebuie să împărtășească cel puțin o parte dintre informații, tipare de gîndire. „Întregul nu poate funcționa decît dacă ambele părți ale acestui schimb au încrederea că merg împreună în aceeași direcție, în tiparele identificate.”¹ Există o anume intimitate, am putea fi ironici fără intimitate? se întreabă Booth,² fără un dicționar minimal comun de termeni, un aparat conceptual împărțit. Fără acest spațiu comun, ironia este ratată, este ca o săgeată irosită.

Booth este criticat de Paul de Man, care, ducînd discuția la nivelul semanticii și așezînd accentul pe complexitatea procedeului ironic, înlocuiește explicația lui Booth cu o metaforă mai complexă, care pornește de la ideea că ironia este un proces de distrugere și reconstruire a sensurilor.

Cei patru pași ai reconstrucției oferă o schiță rudimentară a „unui proces extrem de complex care implică demolarea unui habitat [de sens] și con-

¹ Booth, p. 13.

² *idem.*, p. 15.